

УДК 338.481.32:338.22 (1-22)

ЖИТНИК Т.П., к.е.н.

м. Біла Церква

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті аналізується комплекс проблем, пов'язаних з розвитком малого підприємництва в сільській місцевості України. Досліджується вплив економічних перетворень на розвиток підприємницької діяльності і доходи селян. Пропонуються обґрунтовані нові сучасні підходи до формування та реалізації дієвої державної підтримки малого підприємництва в сільській місцевості України.*

***Ключові слова:** мале підприємництво, сільська місцевість, державна підтримка.*

***Аннотация.** В статье анализируется комплекс проблем, связанных с развитием малого предпринимательства в сельской местности Украины. Исследуется влияние экономических преобразований на развитие предпринимательской деятельности и доходы крестьян. Предлагаются обоснованные новые современные подходы к формированию и реализации эффективной государственной поддержки малого предпринимательства в сельской местности Украины.*

***Ключевые слова:** малое предпринимательство, сельская местность, государственная поддержка.*

***Abstract.** The article analyzes the complex issues related to the development of small business in rural Ukraine. The impact of economic changes on the development of business and income farmers. We offer reasonable new modern approaches to the formulation and implementation of effective public support small businesses in rural Ukraine.*

***Key words:** small businesses, rural areas, government support.*

Постановка проблеми. Необхідність державної підтримки малого підприємництва в сільській місцевості України зумовлена рядом факторів. Серед основних можна виокремити низку системних загроз, що поєднують у собі: хаотичність функціонування малого підприємництва, відсутність перспективи його саморозвитку, обмеженість фінансових ресурсів, монополізація на традиційно конкурентних ринках, відсутність фінансових резервів та загрозу швидкого банкрутства, ускладненість розвитку сучасної економіки на інноваційній основі через моральну застарілість технічно-технологічного стану країни, низьку конкурентоспроможність продукції малих підприємств порівняно з великими підприємствами, невідповідність інституціональної структури та пріоритетів стратегічного розвитку країни [10, с. 7].

У зазначеному контексті виникає необхідність обґрунтування нових сучасних підходів до формування та реалізації дієвої державної підтримки малого підприємництва в сільській місцевості з урахуванням регіональних особливостей, впливу інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки України та світових глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Комплексу проблем, пов'язаних з розвитком малого підприємництва та його державною підтримкою в Україні, у своїх працях багато уваги приділяють З.С. Варналій [4], В.М. Геєць [15], А.Д.Діброва [6], М.Й. Малік [13], П.Т. Саблук [14] та інші. В наукових роботах вчених

визначено місце малого підприємництва в ринкових умовах господарювання, аспекти економічної політики і правового регулювання у цій сфері, проблеми розвитку малого підприємництва на сучасному етапі економічних реформ в Україні, проаналізовано соціально-економічні наслідки цих процесів.

Водночас слід відзначити в існуючих наукових працях відсутність комплексного, системного дослідження теоретико-методичних і практичних аспектів розвитку малого підприємництва в контексті сільської місцевості України та удосконалення організаційно-економічного забезпечення цього процесу, що обумовлює потребу в подальшому науковому пошуку у визначеному напрямі.

Мета статті. Основною метою даної роботи є обґрунтування шляхів підвищення економічної ефективності механізмів державної підтримки малого підприємництва та розробка рекомендацій щодо його розвитку в сільській місцевості України.

Основні результати дослідження. Розглядаючи ідеї для створення джерела доходу селян в сучасних умовах, необхідно враховувати безліч факторів. Пріоритетними серед них є власні здібності майбутнього власника, оцінка майбутнього ринку та перспективи розвитку. Водночас ефективність та результативність функціонування малого підприємництва у конкурентному середовищі значною мірою залежить від його підтримки на рівні держави. На сучасному етапі розвитку допомога держави здебільшого спрямована на

розвиток великих підприємств, а малому підприємству притаманні слабкі сторони, які потрібно враховувати у практиці господарювання суб'єктів цього сектору економіки.

Мале підприємництво (підприємницька діяльність) розглядається як ініціативна самостійна діяльність громадян, спрямована на отримання прибутку або особистого доходу, яка здійснюється від свого імені, на свій ризик і під свою відповідальність або від імені і під майнову відповідальність юридичної особи підприємства [11, с. 118].

Саме мале приватне підприємництво, як вид суспільної активності населення, чи не найкраще розкриває творчий потенціал особистості, оптимально поєднуючи в собі довготермінові інтереси розвитку держави з прагненнями окремих громадян. Будучи фундаментальною опорою відкритого демократичного суспільства, воно є однією з найефективніших форм соціального захисту людей, оскільки вчить пристосовуватися до економічних та політичних змін в національному та міжнародному соціально-економічному середовищі і активно вести пошук можливих шляхів виживання за таких умов.

Розвиток підприємництва на селі – це шлях до насичення ринку товарами і послугами, подолання галузевого і регіонального монополізму, розширення конкуренції, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, підвищення експортного потенціалу. Підприємництво в сільській місцевості дає змогу розширити сферу прикладання праці, створити нові можливості для працевлаштування незайнятих селян і вивільнених працівників з неефективно діючих підприємств. Мале підприємництво на селі здатне значно зміцнити економічну базу місцевих Рад народних депутатів та позитивно вплинути на розвиток сіл.

Тому, на наш погляд, мале підприємництво в сільській місцевості можна розглядати або як джерело супутнього доходу або як основну роботу з можливістю подальшого розширення і укрупнення. З точки зору подальшого зростання, найбільш привабливими на селі нині є дві сфери діяльності: сфера послуг для населення та сільське господарство. Зростання в сфері послуг обмежена такими факторами як кількість жителів села та їх споживчою спроможністю.

Водночас підприємництво у сільськогосподарському виробництві надзвичайно перспективна сфера діяльності, оскільки вже зараз відчувається дефіцит як якісних продуктів харчування, так і сировини для промислового сектора вітчизняного товаровиробника. За експертними оцінками, вартість продуктів харчування в майбутньому зростатиме і за темпами зростання цін, продукти харчування можуть обігнати всі сировинні ринки, у тому числі і ринок золота [8].

Найбільшого розповсюдження мале підприємництво набуло в аграрному секторі економіки, де після розвалу колгоспно-радгоспної системи осо-

бисті селянські господарства стали чи не єдиним джерелом доходів для більшості сільських сімей. Однак на заваді широкому розвитку підприємництва в сільській місцевості стоять певні складності. Серед них відсутність:

- достатніх грошових заощаджень (первинного капіталу) працівників сфери АПК – потенційних підприємців;
- малооб'єктної виробничої і обслуговуючої матеріально-технічної бази;
- належного правового захисту і певних юридичних гарантій підприємців з питань власності, розпорядження майном, отримання і розподілу доходів.

Вважаємо, що показники діяльності малого підприємництва на селі можуть бути значно вищими, якщо ця категорія не відчуватиме дефіциту фінансових ресурсів та матиме реальну державну підтримку. Особливо це стосується підвищення інвестиційних можливостей дрібних сільськогосподарських товаровиробників, що можливо лише при досконалому ціновому механізмі в аграрному секторі. На нашу думку, останній має ґрунтуватися на вільному ціноутворенні у поєднанні з державним регулюванням і посиленням антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги для аграрних товаровиробників, на основі концепції "ціни виробництва". Така концепція базується на застосуванні показника норми прибутку для об'єктивної оцінки ефективності і використання задіяного у виробництві власного і залученого капіталу [14]. Норма прибутку з врахуванням вартості землі здатна поставити різні галузі при визначенні економічної ефективності виробництва в приблизно рівні умови.

Незважаючи на значне розповсюдження та збільшення розмірів, мале підприємництво на селі, на відміну від інших галузей, не забезпечило становлення відповідального господаря-власника у сфері інвестиційної діяльності малого бізнесу, у сфері прискореного оновлення виробництва за рахунок впровадження інноваційних проектів та у сфері реального зростання фінансових результатів [1, с. 89].

Нині вже прийняті законодавчі акти, які сприяють розвитку підприємництва на селі. Проте законодавство тільки декларує правову основу розвитку підприємництва, але не менш важливе значення мають визначення практичних шляхів його розвитку та підтримки з боку держави і суспільства. Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року передбачено виділення коштів впродовж 2008–2015 років у обсязі понад 120 млрд грн. Але якщо врахувати, що за два із семи років виконання програми цей обсяг за 2008 р. та 2009 р. становить відповідно 9,1 і 4,3 млрд грн., то можна зробити висновки про недофінансування аграрного сектора України [15].

Поряд з цим, до основних проблем, що перешкоджають подальшому розвитку малого підприємництва на селі, можна віднести:

- відсутність належно сформованої (кодифікованої) системи нормативно-правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- неврегульованість питань залучення державних фінансових ресурсів та механізмів фінансування й недосконалість кредитування малого підприємництва, тобто незначна державна фінансова підтримка, відсутність підтримки з боку місцевих бюджетів, нерозвиненість інфраструктури та механізмів мікрокредитування;
- обтяжливість та нестабільність системи оподаткування, недосконалість системи обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва;
- існування адміністративних бар'єрів у сфері малого підприємництва, що висвітлюють недосконалість процедури реєстрації, складність та тривалість процедур одержання документів дозвільного характеру, необхідних для початку підприємницької діяльності, ліцензування, сертифікації;
- низька ефективність рішення проблем розвитку малого підприємництва на рівні регіонів, відсутність ефективної взаємодії державних, регіональних і підприємницьких структур;
- низький рівень підтримки малого підприємництва за умов низького рівня спеціалізації й недостатньої компетентності менеджерів, недоліку відсутності необхідного інформаційного забезпечення.

В сучасних умовах низького науково-технічного і технологічного рівня сільськогосподарського виробництва в переважній більшості фермерських та особистих селянських господарствах наявна техніка практично зношена, а показники фондозабезпеченості і фондоозброєності дуже низькі. Попередні розрахунки свідчать, що за діючих цін на матеріально-технічні засоби вітчизняного виробництва для формування основних виробничих фондів (без вартості землі) одного фермерського господарства розміром у 20–50 га землі залежно від його спеціалізації потрібно від 450 до 1100 тис. грн. [3, с. 99]. Із збільшенням розмірів господарства зростають і обсяги фондів, але з розрахунку на одиницю земельної площі потреба в них зменшується.

Для формування інвестиційних ресурсів дрібних сільськогосподарських товаровиробників (навіть за умов відновлення цінового паритету), поряд із традиційними джерелами інвестування (амортизація, власні кошти, спеціальні бюджетні та позабюджетні інвестиційні та інноваційні фонди, цільові кредити), на наш погляд, необхідно ширше використовувати інвестиційний потенціал комерційних банків, фінансово-

кредитних установ, іноземних кредитних ліній, фізичних та юридичних осіб, коштів від приватизації державного майна тощо. Слід зауважити, що інвестиційна підтримка суб'єктів малого підприємництва повинна також забезпечуватися шляхом створення в Україні відповідного державного забезпечення функціонування інвестиційної інфраструктури.

Насамперед, на наш погляд, в економічній стратегії держави необхідно змінити ставлення до інвестування в малий і середній бізнес (особливо у сільській місцевості), яке для нинішніх економічних умов України слід вважати пріоритетним, оскільки направлення інвестицій лише у великий бізнес не забезпечить швидкого і довготривалого економічного зростання [15]. Нині малі та середні підприємства в аграрному секторі економіки мають обмежений доступ на ринок інвестиційних ресурсів, а їхня потреба у фінансових коштах для розвитку значно перевищує пропозицію з боку грошово-кредитних установ.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу розгляд своєрідного виду фінансування як франчайзинг – такого типу організації малого підприємництва, який функціонує як частина єдиного комплексу. Через систему франчайзингу власник інвестує малий бізнес нематеріальними активами. Інвестору вигідніше вкладати гроші у франчайзингове підприємство, ніж організувати незалежний бізнес. Інвестиції здійснюються у формі франчайз-пакету, який містить ноу-хау з організації бізнесу, навчання персоналу, розробки маркетингової політики, права на використання торгової марки та постачання матеріалів. Однак розвиток малих підприємств за даною схемою нині відбувається повільно.

Недосконалість державного регулювання в системі інвестування малого підприємництва в Україні також проявляється в діяльності інвестиційних компаній. Через низьку інвестиційну активність населення їх успіхи в цій сфері незначні. Реально говорити про ефективну діяльність інвестиційних компаній в малому бізнесі можна тільки в умовах економічного піднесення, коли формуються додаткові заощадження і відповідно зростатиме їхня інвестиційна активність. Індивідуальні заощадження вимагатимуть певних зусиль по їх накопиченню та інвестуванню. Як результат, зростатимуть додаткові накладні витрати, тому інвестиційні компанії змушені будуть об'єднувати індивідуальні інвестиційні ресурси.

В найближчій перспективі, на нашу думку, процес інвестування малого бізнесу в Україні змушений буде орієнтуватися на вільні фінансові ресурси дрібних власників та іноземні інвестиції. Вже сьогодні прослідковується необхідність створення системи загальних трастових фондів. Сутність цього виду інвестування полягає у залученні індивідуальних дрібних капіталів у диверсифікований портфель. Крім того, у загальний траст можуть зараховуватися заощадження населення, які націлені на інвестування. Заслуго-

вус на увагу досвід створення підприємницьких трастів, які покликані виконувати функцію управління комерційною власністю з метою збереження малого бізнесу та підтримки виробничих, торгових та господарських зв'язків. Дані трасти найбільш ефективні в середовищі з великою кількістю малих фірм.

Ще однією сприятливою формою для інвестування малого бізнесу є науково-технологічні або наукові парки, тобто група малих підприємств, які зайняті дрібносерійним виробництвом. Дані підприємства інвестують науково-технологічні розробки місцевого наукового центру, здійснюють впровадження високих технологій у виробництво, в тому числі аграрне. За рахунок інвестиційного впровадження певних високих технологій дані підприємства протягом 3–5 років активно розвиваються і покидають парк, виходячи в сферу великого бізнесу. Завдяки впровадженню подібних технопарків можна широко розвинути малий аграрний бізнес в Україні, посилити його конкурентноздатність на продовольчому ринку.

Особливим аспектом інвестування малого бізнесу є система кредитування (в тому числі державне), яка надає для його розвитку відносно невеликі позики. Зараз більше ста банків України кредитують підприємства агропромислового комплексу, переважно на короткострокову перспективу на різних умовах (залежно від розміру потреби в позичкових коштах, їх призначення, строку використання, платоспроможності і ліквідності позичальників) та під різні відсотки. Однак вартість кредитів сьогодні залишається досить високою. Так, відсоткові ставки, під які залучалися кредити в 2014 році, в середньому по Україні, склали 22-24% річних [2].

В даний час певною альтернативою банківській системі для підприємців можна вважати кредитні спілки. Вони можуть надавати гроші учасників (засновників) виробникам на принципах взаємодопомоги під заставу землі і сільськогосподарської продукції під низьку плату за користування (5-10% річних). Тому фермер, що потребує 20 тис. грн., швидше звернеться до кредитної спілки, партнерів чи сусідів, ніж до комерційного банку. Це пояснюється простішою процедурою отримання кредиту, незначними додатковими витратами або їх відсутністю, необов'язковістю кредитного забезпечення у вигляді застави. Це дуже важливо саме зараз, коли держава не може повною мірою інвестувати суб'єктів малого підприємництва на селі.

Крім цього, кредитні спілки, як одна із можливих форм фінансування дрібного бізнесу, особливо важливі для інвестиційно непривабливих регіонів. Наприклад, деякі кредитні спілки в сільській місцевості, що не залучають додаткових ресурсів з інших джерел (банків), пропонують невисокі кредитні ставки і працюють як каси взаємодопомоги. Вони малопотужні, але відповідають потребам і можливостям особистих селянських господарств.

Необхідною умовою для подальшого розвитку малого бізнесу в Україні є створення державою умов для мікрокредитування. Досвід Польщі засвідчує, що механізм мікрокредитування є набагато ефективнішим у задоволенні потреб підприємців, ніж кредитні програми комерційних банків і, в першу чергу, на умовах надання гарантій, зокрема державних [5].

На даний час сформувалося уявлення про мікрокредитування як операції по наданню мікрокредитів суб'єктам малого бізнесу. Розмір мікрокредитів не перевищує 15 тис. євро, що надаються на термін не більше року і не потребує забезпечення заставою. Для організації ефективного мікрокредитування, на наш погляд, доцільно створити в Україні таку недержавну інвестиційну структуру, яка за допомогою використання технічної допомоги закордонних агентств протягом 3-5 років стане фінансово самостійною і зможе створити розгалужену сітку регіональних організацій мікрокредитування [1, с. 90].

Покращити ситуацію для підприємців в сільській місцевості також може Державний земельний банк. Державна програма щодо здешевлення кредитних ставок працює в Україні вже понад 10 років, однак комплексно питання не вирішує. Левова частка державних коштів йде на погашення кредитних ставок, які щороку зростають. Заснування Земельного банку дасть можливість аграріям отримувати кредити під ставки не більше 10% річних [2].

Вважаємо, що робота цієї фінансової установи стане більш ефективною, якщо зосередиться на кредитуванні окремих галузей сільського господарства, наприклад, молочного скотарства тощо. Водночас кредити необхідно надавати фермерам, які починають працювати і потребують фінансової допомоги.

Крім перелічених джерел, фермерські господарства можуть одержати фінансову підтримку у Державному фонді підтримки фермерських господарств. Але для розширення його інвестиційних можливостей (в даний час фонд не задовольняє навіть 5% потреби фермерів у кредитних ресурсах) необхідно істотно збільшити розмір виділених для цього бюджетних асигнувань для дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

Важливим джерелом інвестиційних ресурсів можуть стати кредити лізингових компаній та виробників сільськогосподарської техніки. Вони можуть надавати техніку на умовах фінансової оренди (лізингу) або розстрочки. Доступ до неї обмежується лише вартістю техніки та спроможністю виробника вчасно робити платежі. Процедура отримання техніки є простішою, ніж кредиту у банку, але вартість користування такими схемами рівна банківському відсотку.

Заслугує уваги і таке джерело коштів для інвестування обігового капіталу як ф'ючерські контракти. Однак їх недоцільно заключати з кожним фермерським чи з особистим селянським господарством. Ф'ючерські контракти на окремі види сільськогоспо-

дарської продукції укладаються з аграрними біржами, а потім кожен дрібний товаровиробник може заключити договір на поставку продукції з біржею і отримувати під неї авансовані іншою стороною ф'ючерського контракту кошти.

Отже, мале підприємництво на селі в особі фермерських та особистих селянських господарств стало одним із основних виробників сільськогосподарської продукції в Україні. Однак низька продуктивність праці в цій сфері, що обумовлена низьким науково-технічним і технологічним рівнем виробництва, при відсутності дієвої державної підтримки роблять її продукцію дорогою і не конкурентоспроможною.

Для покращення сучасного стану та забезпечення інноваційного розвитку підприємцям необхідні значні інвестиційні ресурси, нестачу яких слід покривати за рахунок власних коштів. Для цього необхідно підвищити інвестиційні можливості дрібних сільськогосподарських товаровиробників, відновити паритет цін на сільськогосподарську продукцію та спожиті галузю матеріально-технічні ресурси. Ціна виробництва має встановлюватися із застосуванням показника норми прибутку, який зможе забезпечити всім партнерам рівну ефективність використання задіяного у виробництві власного і залученого капіталу.

Поряд із власними ресурсами, для інвестування малого бізнесу на селі необхідно використовувати залучений інвестиційний потенціал фізичних і юридичних осіб через франчайзинг, створення інвестиційних компаній, науково-технологічних парків, Земельного

банку, кредитних спілок, лізингових компаній, збільшення бюджетних фінансувань в Державний фонд підтримки фермерства і укладення ф'ючерських контрактів між підприємствами з переробки сільськогосподарської продукції та аграрними біржами як посередниками.

Тому для стабілізації виробництва, а з часом, відродження і поновлення економічного зростання на селі, необхідно в найближчій перспективі на рівні держави створити умови для зростання конкурентоздатного приватного сектору. На наш погляд, одне із ключових завдань у розв'язанні цієї надзвичайно складної проблеми полягає в тому, щоб максимально переключити ресурси держави з підтримки застарілих безперспективних виробництв на стимулювання зростання малого підприємництва в сільській місцевості та залучення приватних інвестицій, оскільки їхнє прискорене зростання компенсуватиме спад у старих виробництвах і стане методом підйому економіки сільських територій.

Вважаємо, що економіка в сільській місцевості передбачає реальну практику. Тому для максимального наближення дослідження до практичних результатів розглянемо процес вдосконалення розвитку підприємництва на селі в контексті процесу управління ним. На наш погляд, процес розвитку в цьому ракурсі слід розуміти як циклічне повторення чотирьох ключових етапів: аналіз та оцінка поточного економічного стану, визначення стратегічних цілей та завдань розвитку, виявлення та передбачення можливих перепон для

Рис. 1. Структура управління, що супроводжує регіональний розвиток: управління змінами [7]

розвитку і виконання стратегії та здійснення заходів, щодо подолання перешкод розвитку. Зазначимо, що четверта фаза цього повторюваного циклу повинна також складатися з відповідних трьох складових (рис. 1).

З травня 2008 року Україна є членом СОТ, тому, на наш погляд, необхідно проектувати основні напрями державної аграрної політики, використовувати та адаптувати позитивний світовий досвід, адже це впливає на розвиток малого підприємництва на селі, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний ринок, соціальну інфраструктуру села, доходи фермерів тощо.

Уваги заслуговує державна аграрна політика розвинених країнах з ринковою економікою, зокрема США, країн Євросоюзу (ЄС). На практиці саме країни з високим рівнем життя та доходів виділяють найбільші суми на підтримку сільгоспвиробників. Зокрема, в США її обсяги становлять близько 1% ВВП (46,5 млрд дол.), в країнах Євросоюзу – 1,2–1,3% ВВП (121,4 млрд дол.), Японії – 1,4% (48,7 млрд дол.). За цим показником Україна (2% ВВП) належить до країн з високим рівнем державної підтримки, випереджаючи навіть деякі з цих країн.

Обсяги таких компенсацій в окремих країнах досягають до 70% вартості продукції сільського господарства. Найбільша їх частка у Швейцарії (82%), Норвегії (75%), Ісландії (73%), Японії та Франції (72%), США (40%), Канаді (35%), Україні (8,3%), Росії (3,5%) [5]. Обсяги державної фінансової підтримки сільського господарства України зростають за рахунок збільшення прямої державної підтримки і запровадження спеціальних режимів оподаткування. У США головною метою аграрної політики держави вважається забезпечення продовольчої безпеки й активна участь у зовнішньоекономічній діяльності [4].

Державне регулювання охоплює всі сторони діяльності фермерів і агропромислового комплексу. Насамперед, воно включає сільськогосподарські програми, що мають на меті підвищення ціни та доходів фермерів; охорону природних ресурсів і навколишнього середовища; політику в міжнародній торгівлі, що спрямована на створення сприятливих умов для торгівлі американською продукцією; програми маркетингу та розширення попиту з метою підвищення конкурентоспроможності фермерів на зовнішньому та внутрішньому ринках; кредитні програми – страхування сільського господарства тощо.

Також діють федеральні закони, за якими держава гарантує закупку сільськогосподарської продукції у фермерів. Наприклад, один з таких законів передбачає закупку зерна кукурудзи за фіксованою ціною. Завдяки такій підтримці виробництво кукурудзи за останні роки зросло до 300 млн т (41% від світового рівня), з них 50 млн т – експортується. Сільське господарство США одержує 3,7% підтримки з федерального бюджету [9]. Ще однією передумовою таких результатів є висока технічна оснащеність сільгоспвиробників.

У США розроблено програму підтримки молочних фермерів, за якою передбачено 290 млн. доларів компенсацій витрат. Сума одноразових виплат розрахована на основі виробленого та реалізованого обсягу молока. На основі цих даних Міністерство сільського господарства США (USDA) підрахувало річні обсяги виробництва, за якими виплачена компенсація. Допомогу виплачено майже за половину виробленого в США молока – 40 млн т (за 1 кг молока – 0,7 цента). При середньому річному надої від корови на рівні 9,3 т сума дотацій на 1 тварину в США становить біля 70 доларів. Зауважимо, що державна підтримка надається

молочним фермам, де кількість голів не перевищує 300 корів. Разом з тим, у США повнота використання механізму підтримки споживачів шляхом надання адресної соціальної допомоги громадянам з низьким рівнем доходів є недостатньою. Через такий механізм підтримки надходить 40% державної допомоги сільському господарству країни, що є актуальним для України [4; 5].

У США державна аграрна політика має кілька типів програм, зокрема:

- введення дворівневих цін на сільськогосподарську продукцію (мають на меті підвищення доходів населення та підтримку внутрішніх цін);
- консервація та виведення з обороту сільськогосподарських земель (сприяє зниженню витрат і доповнює програму дворівневих цін);
- прямі виплати з бюджету фермерам (для покриття різниці в цінах між закупкою сільськогосподарської продукції та реалізацією її споживачам).

У країнах Євросоюзу також ведеться активне державне управління сільським господарством. Це, по-перше, зумовлено специфічною моделлю дотацій фермерам (субсидування експорту надлишкової продукції); по-друге, ефективно діє система державних закупок сільськогосподарської продукції в межах "інтервенцій", які проводяться для стабілізації ринку за фіксованими, затвердженими ЄС цінами, що значно вищі світових.

Враховуючи сезонність сільськогосподарського виробництва, у країнах Євросоюзу проводиться протекціоністська політика, яка забезпечує гарантований обсяг фінансування аграрного сектора за ціновим, кредитним та бюджетним каналами. Такі затрати компенсуються за рахунок зростання зайнятості в інших сферах економіки (переробка сільськогосподарської продукції, машинобудування тощо). Вважається, що таке дрібне приватне господарство, як аграрна система, не може вижити без дотацій.

У країнах ЄС на підтримку фермерів, що починають свою справу, спрямовується біля 10% від аграрного бюджету країни (найбільше у Франції – 25%). Держава регулює 90% цін на сільськогосподарську продукцію у вигляді субсидій для підтримки аграріїв через високі ціни на засоби виробництва. Наприклад, на підтримку виробництва та ринків на додаток до системи ЄС Данія витрачає 30% свого сільськогосподарського бюджету, Великобританія – 15%, Ірландія – 20% [9]. Така політика субсидування фермерів дозволила ЄС стати значним експортером сільськогосподарської продукції, проте такі дотації складають половину всього бюджету Євросоюзу. Ця система спричиняє переповерхнення аграрного ринку, впливає на конкурентоспроможність сільського господарства країн, що розвиваються і послаблює позицію Євросоюзу в рамках СОТ.

У Канаді державна підтримка фермерам надається через програми двох рівнів – федерального та провінційного. Серед програм федерального рівня

відзначимо національну програму стабілізації чистого доходу (NISA) і програму уніфікації цін через Пшеничну палату. Національна програма стабілізації чистого доходу є своєрідним механізмом заощадження для фермерів, який гарантує, що навіть у несприятливий рік рівень доходу фермера не впаде нижче середнього показника за останні 3 роки. Діяльність Пшеничної Палати спрямована на те, аби кожний фермер, який здійснив поставку пшениці або ячменю до Пшеничної Палати, в будь-який час протягом сільськогосподарського року, отримав за зерно певної категорії таку саму ціну, що й інші фермери. Такий механізм передбачає, що фермери продають зерно Пшеничній Палаті у зручний для них час і отримують встановлену початкову ціну, однакову для всього зерна одного класу.

Наприкінці року Пшенична Палата робить остаточний розрахунок та виплачує виробникам решту коштів. Внаслідок цього кінцева ціна, яку отримує фермер, не залежить ні від часу, коли він продав зерно Пшеничній Палаті, ні від того, на якому ринку і за яких умов було реалізоване це зерно самою Пшеничною палатою, але безпосередньо залежить від якості зерна. Водночас на виробника покладають витрати, пов'язані з доведенням зерна до стану, що відповідає стандарту. Недолік – продаж пшениці та ячменю через Пшеничну Палату Канади обов'язковий. Позитив – захист інтересів фермерів, забезпечення стабільності ринку, міцності позицій країни на світовому ринку та економії на масштабі.

Крім загальнодержавних програм, у Канаді існують програми державної підтримки фермерів на рівні кожної провінції: програма стабілізації доходу; програми надання позичок фермерам, зокрема програма підтримки фермерів-початківців; програми страхування врожаю. Програма стабілізації доходу гарантує, що чистий дохід фермера в будь-який рік не буде нижчим за визначений рівень від середнього показника за останні 5 років. У випадку зниження доходу нижче вказаного рівня, фермер отримує компенсацію різниці.

На відміну від федеральної, програма стабілізації доходу не передбачає, аби фермер робив внески до стабілізаційного фонду. Ця програма фінансується урядом: 50% витрат бере на себе федеральний бюджет і 50% – бюджет провінції. Починаючи з 1996 року, провінція не бере участі у програмі федерального рівня NISA, а пропонує своїм фермерам привабливіші умови захисту їх інтересів [5].

Узагальнюючи зарубіжний досвід державної аграрної політики, можна виділити п'ять основних векторів державної підтримки аграрних виробників:

1. Міжнародна торгівля – захист вітчизняних виробників від ввезення в країну сільськогосподарської продукції, введення квот, ембарго, бартер тощо.

2. Збут (маркетинг) – сприяння розвитку збутових кооперативів і збільшення попиту на певний вид продукції.

3. Кредитування та страхування – держава удосконалює кредитні домовленості, веде переговори з банками про зниження позикового відсотка.

4. Обмеження виробництва сільськогосподарської продукції – регулювання посівних площ основних сільськогосподарських культур, скорочення можливого перевищення пропозиції товару над попитом.

5. Соціальна політика – сприяння комплексному розвитку сільських територій і підвищення життєвого рівня селян шляхом регулювання демографічних процесів сільського розвитку та депресивних територій.

Враховуючи намагання інтеграції України до європейського економічного простору, важливо врахувати переваги та ризики для сільського господарства та сформувати основні шляхи державної політики, що покликані знизити ризики та нейтралізувати можливі негативні наслідки і прискорити реалізацію переваг від лібералізації торговельних режимів:

- удосконалення вітчизняного законодавства, податкової, митної фінансово-кредитної політики;
- сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту для українських експортерів;
- стимулювання внутрішнього попиту на продовольство;
- підвищення конкурентоспроможності національних виробників за рахунок поліпшення якості та безпеки продукції шляхом впровадження міжнародних стандартів якості;
- сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках шляхом проведення реструктуризації збиткових сільськогосподарських підприємств, ефективного державного регулювання аграрних ринків, використання ефективних механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- державна підтримка розвитку обслуговуючої та збутової кооперації дрібних товаровиробників і формування для них ринкової інфраструктури;
- сприяння розвитку сільської місцевості.

На наш погляд, загальні риси, властиві різним зарубіжним країнам, слід враховувати при формуванні системи підтримки та розвитку малого підприємництва в сільській місцевості України, зокрема:

- наявність спеціальних правових актів, що визначають мету державної політики й регулюють комплекс питань державної підтримки підприємництва;
- наявність розвинутої системи спеціалізованих урядових закладів та організацій із державним або змішаним капіталом, які забезпечують скоординоване виконання комплексу завдань щодо підтримки підприємництва, зокрема малого в сільській місцевості;
- регіональне розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами державної влади з делегуванням широких повноважень адміністративно-територіальним одиницям при збереженні за центральними органами загальних координаційних функцій,

- що забезпечує єдність економічного простору та господарського регулювання;
- розробка і реалізація системи державних програм фінансового, технологічного, інформаційного, консультаційного, зовнішньо-економічного, кадрового сприяння малому підприємству в сільській місцевості;
- асигнування програм підтримки малого підприємства з бюджетів різних рівнів, створення стимулюючих податкових інструментів, використання різноманітних форм і методів фінансування, створення спеціалізованих фінансових, кредитних, страхових та інвестиційних інститутів, заохочення приватних кредитів та інвестицій у сферу малого підприємства в сільській місцевості шляхом державних гарантій, страхування тощо;
- орієнтація на непрямі форми підтримки малого підприємства, які не спотворюють (не деформують і не гальмують) вплив ринкових механізмів;
- взаємодія органів державної влади різних рівнів зі спілками та об’єднаннями підприємців з метою врахування їхніх пропозицій при розробці та прийнятті відповідних рішень, нормативно-правових актів тощо.

Висновки та пропозиції. Отже, державна підтримка малого підприємства в сільській місцевості – це складова системи державного регулювання сільського господарства, що є сукупністю правових, фінансово-економічних, організаційних та інших заходів держави щодо стимулювального впливу на розвиток як сільськогосподарського виробництва, так і сільських територій у потрібному для суспільства напрямку [6, с. 77].

Основною метою програми державної підтримки підприємства в сільській місцевості є реалізація державної політики захисту і підтримки підприємства, передусім у приватному секторі економіки, створення правових і організаційно-економічних умов для його розвитку, формування механізму державного регулювання і координації підприємницької діяльності [12].

Досвід багатьох зарубіжних країн підтверджує, що державна політика щодо малого підприємства є важливим напрямом соціально-економічної політики держави в цілому відповідно до основних національних інтересів. Ця політика формується за принципом створення сприятливого середовища щодо розвитку малого підприємства, особливо в тих напрямках діяльності, які дають максимальний соціально-економічний ефект у країні або в регіоні.

Для вирішення окреслених проблем у сфері малого підприємства в сільській місцевості нами пропонується:

- удосконалити регулювання підприємницької діяльності (реалізація державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності, забезпечення діяльності дорадчих органів, забезпечення оперативного реагування на про-

блемні питання діяльності суб’єктів малого підприємства);

- проводити ефективну фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку (надання фінансової допомоги суб’єктам малого підприємства для реалізації бізнес-планів за пріоритетними сферами; використання понижуючого коефіцієнта при розрахунку орендних ставок; надання методично-консультаційної допомоги суб’єктам підприємства; допомога в розробці бізнес-планів на започаткування підприємства та розширення діючого виробництва тощо);
- забезпечити ресурсну, інформаційну та матеріально-технічну підтримку підприємства (забезпечення суб’єктів малого підприємства ресурсами: постійне оновлення бази даних незадіяних приміщень, виробничих площ, обладнання, устаткування, об’єктів незавершеного будівництва та земельних ділянок, передача комунального майна суб’єктам малого підприємства на умовах довгострокової оренди, викупу шляхом аукціонів і конкурсів) [3, с. 203].

Державну підтримку розвитку підприємницької діяльності в сільській місцевості України, на наш погляд, необхідно здійснювати шляхом:

- проведення різноманітних конкурсів із залученням сільського населення до підприємницької діяльності;
- продовження практики залучення безробітних громадян до самостійної зайнятості шляхом одноразової виплати допомоги по безробіттю для організації ними підприємницької діяльності через районний центр зайнятості;
- забезпечення організації професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних за професіями, які дозволяють займатися підприємницькою діяльністю в сільській місцевості;
- запровадження в навчальних програмах навчальних закладів та випускних класах середніх загальноосвітніх шкіл основ підприємницької діяльності та організації малого підприємства для поширення інформації серед молоді.

В сільській місцевості мале підприємство має специфічний характер, тому його роль в економіці держави та регіонів буде відчутною, а потенціал повною мірою використано лише із забезпеченням обов’язкової ефективної підтримки розвитку малого підприємства з боку органів державної влади та місцевого самоврядування на регіональному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біловус Г. Мале підприємство в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку / Г. Біловус // Регіональна економіка. – 2013. – №4. – С. 86-92.
2. Від відкриття Земельного банку виграють фермери і малі та середні агропідприємства. – [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/vid-vidkrittya-zemelno-banku-vigrayut-fermeri-i-mali-ta-seredni-agropidpriyemstva-119280_.html

3. Галанець В. Г. Територіальні особливості розвитку регіонального АПК: монографія / В. Г. Галанець. – Львів: Українські технології, 2004. – 224 с.
4. Государство и рынок: американская модель / Под ред. М. Портного и В. Супяна. – М.: И-во "Анкил", 1999. – С. 38.
5. Горлов С. Аграрная сфера развитых стран: состояние и перспективы развития / С. Горлов // АПК: экономика, управление. – 2012. – ! 9. – С.41-44.
6. Діброва А.Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / А. Д. Діброва. – Київ.: ВПД "Формат", 2008. – 488 с.
7. Ковалюк Б.І. Підвищення економічної ефективності механізмів державної підтримки малого підприємництва в сільській місцевості / Б.І.Ковалюк // Ефективна економіка. – 2014. – ! 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3568>.
8. Матусова О. М. Розвиток малого підприємництва на селі в умовах СОТ / О.М.Матусова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economist.lacruax.com/rozvitok-malogo-pidpriyemnictva-na-seli-v-umovaxsot>.
9. Надвиничний С. А. Зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства / С.Надвиничний // Економіка АПК. – 2011. – ! 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agrosvit.info/pdf/2011_2/2_2011_2.pdf
10. Національна доповідь: Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. – К.: Логос, 2009. – 177 с. ISBN 978-966-171-114-2
11. Особливості розвитку підприємництва в аграрному секторі // Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-138/doc-277/>
12. Постанова КМУ "Про Програму державної підтримки підприємництва" від 17 березня 1993 р. N 201. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/201-93-%D0%BF>.
13. Пріоритетні напрямки політики підтримки малого підприємництва в Україні / М.Й. Малік, Б.І. Ковалюк // Конкурентоспроможність та інноваційний розвиток України: проблеми науки та практики. Науково-інформаційний журнал "Бізнес інформ". м. Харків: ХНЕУ, 2009. !12 (2). – с. 148-150.
14. Саблук П.Т. Стан економіки і реформ в агропромисловому комплексі України та завдання вчених економістів-аграрників // П.Т.Саблук. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-inform.ru>
15. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Гесць та ін; Нац. Ін-т стратег. Дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки України. – К.: ІОЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.